

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/30/53-58>

Cavid Abdullayev
Elm və Təhsil Nazirliyinin İqtisadiyyat İnstitutu
doktorant
javidnarimansoy@gmail.com

POST-KONFLİKT ƏRAZİLƏRDƏ XİDMƏT SFERALARININ BƏRPASI VƏ YENİDƏN QURULMASI ÜZRƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

Xülasə

Münaqişələrdən sonra əhaliyə müxtəlif növ yardımların göstərilməsi ilə bağlı nəzəri və empirik tədqiqatların tədqiqi rekonstruksiya, bərpa, reabilitasiya, reintegrasiya və s. kimi çoxsaylı terminologiyaların mövcud olduğunu göstərdi. Yuxarıda qeyd olunan anlayışlar “post-konflikt” termini ilə birbaşa əlaqəni nümayiş etdirir. Bu anlayış qaçqınların və məcburi köçkünlərin həyatını normallaşdırmaq və onların sosial-psixoloji rifahını bərpa etməyi qarşıya məqsəd qoyur. Bu da yalnız hərbi əməliyyatlar tamamilə və ya qismən dayandırıldıqda və konkret regionda dinc vəziyyət möhkəmləndikdə əldə edilə bilər. Münaqişədən sonrakı tərksilah, demobilizasiya və reintegrasiya siyasi, təşkilati, texniki və maddi-texniki ölçüləri əhatə edən çoxşaxəli və mürəkkəb bir işdir. Bu fəaliyyət, reintegrasiyanın müxtəlif komponentlərini effektiv şəkildə planlaşdırmaq, icra etmək və monitorinq etmək üçün əhəmiyyətli insan və maliyyə resurslarını tələb edir. Bu məqalədə post-konflikt ərazilərdə xidmət sahələrinin restrukturizasiyası üzrə müxtəlif ölkələrin təcrübələri araşdırılmışdır. Tədqiqatda analiz, sintez, induksiya və müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: post-konflikt, xidmət sahəsi, restrukturizasiya, yenidənqurma, beynəlxalq təcrübə

Javid Abdullayev
Institute of Economics of the Ministry of Science and Education
PhD student
javidnarimansoy@gmail.com

International experience in the restoration and reconstruction of service spheres in post-conflict areas

Abstract

An examination of theoretical and empirical research pertaining to the delivery of diverse forms of post-conflict aid to the populace unveiled the presence of an extensive array of terminologies, including but not limited to reconstruction, recovery, rehabilitation, and reintegration. The aforementioned ideas illustrate an explicit correlation with the designation "post-conflict." The objective of this concept is to reinstate the social and psychological well-being of internally displaced persons and refugees, thereby restoring their normalcy of life. This objective can solely be realized through the complete or partial cessation of military operations and the establishment of peace in a particular region. Reintegration, disarmament, and demobilization in the aftermath of a conflict are intricate and multifaceted endeavors that require consideration of logistical, political, organizational, and technical aspects. The successful organization, execution, and oversight of the diverse elements of reintegration necessitate substantial financial and human investments. This article critically analyzes the reorganization of service sectors in post-conflict zones as experienced by various nations. The research made use of analysis, synthesis, induction, and comparative analysis techniques.

Keywords: post-conflict, service area, restructuring, reconstruction, international experience

Giriş

Silahlı münaqişələrin ən çətin nəticələrindən biri cəmiyyətin müxtəlif aspektlərinin, o cümlədən ictimai həyatın, siyasətin və iqtisadiyyatın geniş şəkildə hərbişdirilməsidir. Bundan əlavə, xeyli sayda insan bu döyüşlər nəticəsində dərin psixoloji travma yaşayır (Azizov, 2021).

Münaqişədən sonrakı yenidənqurmanın bu paradigmasının əsas diqqəti siyasi, sosial və iqtisadi yenidənqurma sahələrindədir. Çeçenistan münaqişədən sonra yenidənqurma planı 2000-ci ildə Çeçenistanda tərtib edilmişdir. Bu sənəd respublikada sabitliyə nail olmaq üçün üç əsas fəaliyyət sahəsini təsvir edir (Azizov, 2021: 38-41):

- Çeçenistanın bərpası üçün sinxron fəaliyyətlərin başlanması;
- Çeçenistan Respublikasının əhalisinin iştirakı və rəhbərliyi ilə siyasi həll prosesinin həyata keçirilməsi;
- İnsan hüquqlarının müdafiəsi ilə yanaşı hüquq-mühafizə orqanlarının gücləndirilməsi.

Məsləhətçi qrup regionda münaqişədən sonrakı yenidənqurma üçün uzunmüddətli vəzifələr toplusunu formalaşdırıb. Bu vəzifələrə qanunların mühafizəsinin gücləndirilməsi və əhalinin hüquqlarının müdafiəsi, insanların əsas tələbatlarının ödənilməsi, respublikada vətəndaşların şəxsi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, iqtisadi inkişafın təşviqi (işsizliyin azaldılması və əhalinin təhsilə çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılması) daxildir (Azizov, 2021: 38-41).

Münaqişədən sonra yenidənqurma ilə məşğul olan dövlətlərdə iqtisadi siyasətin əsas məqsədləri yeni hərbi əməliyyatlar riskinin azaldılmasını və sosial, siyasi və iqtisadi qurumlara etimadın bərpa olunmasını əhatə edir. Bu kontekstdə dövlətin qanuni biznes təcrübələrinin tətbiqi və sosial xidmətlərin ardıcıl şəkildə göstərilməsi yolu ilə iqtisadi təhlükəsizliyi əhatə etməklə öz vətəndaşlarının rifahını qorumaq imkanları mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müharibədən sonrakı sosial-iqtisadi yenidənqurma ilə bağlı strategiyanın əsas məqsədi iqtisadi sağlamlaşma mərhələsindən iqtisadi tərəqqi mərhələsinə keçmək olmalıdır.

Müharibədən sonrakı yenidənqurma sahəsində ən diqqətəlayiq fəaliyyətlərdən biri İkinci Dünya Müharibəsinin başa çatmasından sonra həyata keçirilmişdir. Bura Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yardım və Yenidənqurma Administrasiyasının 1943-1946-cı illər ərzində Avropa və Çindəki işinə diqqət yetirərək göstərdiyi fəaliyyətlər aiddir. Bundan əlavə, o, Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankından Avropaya kreditlərin verilməsini, 1948-1951-ci illərdə Qərbi Avropanın yenidən qurulması üçün Marşal Planının həyata keçirilməsini və Yaponiyaya iqtisadi yardımın göstərilməsini əhatə edir (Muzaffarlı, 2009: 7-28).

Müxtəlif proqramlar arasında Marşal planı ən uğurlu təşəbbüs kimi ortaya çıxdı. Bu plan ABŞ-ın bir sıra məqsədlərə nail olmaq üçün Qərbi Avropaya 13,3 milyard dollar məbləğində böyük məbləğdə yardım ayırmasını nəzərdə tuturdu. Bu məqsədlərə istehsal səviyyəsinin artırılması, xarici ticarətin genişləndirilməsi, daxili maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsi və Avropa daxilində iqtisadi əməkdaşlığın inkişafının təşviqi daxildir. Təklif olunan strategiya texniki yardımın göstərilməsi ilə yanaşı məhsul və xidmətlər üçün vəsaitin təmin edilməsindən ibarət idi. Bu siyasətin həyata keçirilməsi Qərbi Avropa ölkələrinə geniş dağıntılardan və iqtisadi bərabərsizliklərdən qurtulmaq, ictimai inkişafı bərpa etmək, vətəndaş və daxili siyasi münaqişələri yumşaltmaq fəaliyyətlərində kömək etdi. Proqram iqtisadi məqsədlərinə uğurla nail oldu, bunu inflyasiya, işsizlik səviyyəsi və büdcə kəsirlərinin nəzərəcarpacaq dərəcədə azalması sübut edir. Bundan əlavə, alıcı ölkələrin ÜDM-i 35%, Avropa daxilində daxili ticarətin həcmi isə 80% nəzərə carpacaq dərəcədə artmışdır (Muzaffarlı, 2009: 7-28).

Marşal planı müharibə nəticəsində dağılmış infrastrukturun bərpasına və iqtisadi əlaqələrin yenidən qurulmasına yönəlmiş müasir tarixdə ən effektiv fəaliyyət kimi qəbul edilir. Tarixçilərin və iqtisadçıların fikrincə, uğur bir çox amillərin birləşməsinə aid edilə bilər. Bu amillərə ABŞ kreditləri şəklində kifayət qədər maliyyə vəsaitinin olması, ABŞ-ın Soyuq Müharibə dövründə Sovet İttifaqına qarşı mübarizə aparmaq üçün Avropa ölkələri və Yaponiya kimi müttəfiqlərini gücləndirməkdə strateji marağı və s. daxildir.

Kosovoda münaqişə başa çatdıqdan sonra insan tələfatı, əmlakın dağıdılması və biznes fəaliyyətinin pozulması ilə bağlı xeyli dağıntı müşahidə olunub. Yollar, körpülər, su təchizatı

sistemləri, səhiyyə ocaqları, məktəblər və telekommunikasiyalar da daxil olmaqla infrastrukturun əsas elementləri böyük ziyan görüb və ya tamamilə dağılıb. Nəticədə, xeyli sayda məcburi köçkünlərin və geri qayıdan qaçqınların ehtiyaclarını qarşılamaq üçün təcili diqqət tələb edən kəskin humanitar böhran yarandı.

Əhəmiyyətli iqtisadi artımın olmaması və səmərəsiz idarəetmə dövrü dövlət sektorunu əhəmiyyətli dərəcədə zəiflədib, xüsusilə də bütün ölkə üzrə səhiyyə və təhsil xidmətlərinin göstərilməsinə təsir göstərib. Aqrar iqtisadiyyatının gücləndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən kənd təsərrüfatı sektoru geniş şəkildə işsizliyə səbəb olan ciddi pozulmalar yaşadı. Kommunal xidmətlər əhəmiyyətli dərəcədə dayandırıldığı üçün, kommertiya sektorunda çatışmazlıqlar yaşandı, bu da su və elektrik enerjisinin qeyri-sabit təminatı ilə nəticələndi (3).

Siyasi cəhətdən sabit olan digər ölkələr kimi, Əfqanıstan da bu sahədə mühüm addımlar atır. Bu amil təkcə yerli əhalisi və yerli sahibkarları ilə məhdudlaşmır, həm dövlət liderlərinə, həm də qlobal miqyasda yaradılan qiymətləndirmə hesabatlarına şamil edilir. Bu kontekstdə nəzərə alınmalı olan digər mühüm aspektlər də var. Davamlı inkişafın bu mühüm mərhələsində maraqları olan dövlətlər bu vəzifələri tədricən Əfqanıstanın milli təhlükəsizlik xidmətlərinə, xüsusən də orduya və polisə həvalə etmək niyyəti ilə sülhü qorumaq və dəstəkləmək üçün fəaliyyət göstərmişlər. Qərb dövlətləri mühüm sərmayələr və kritik sahələrdə, xüsusilə də təhlükəsizlik və ədliyyə sektoru islahatlarında fəal iştirak etməklə öz öhdəliklərini nümayiş etdirərək, bu prosesin idarə olunması və qorunması ilə fəal şəkildə məşğul olurlar. Onların söyləri həm də əhalinin təhlükəsiz repatriasiyasını təmin etmək və iqtisadiyyatın bərpasını əhatə edir (Shavandina, 2013: 186-198).

Böyük ölkələr üçün yardımın effektivliyi bu mexanizmlər daxilində çoxsaylı xarici aktorların birləşdirilməsindən asılıdır. Bu yanaşmanın əsasında duran əsas prinsip çoxsaylı Qərb ölkələri arasında institusional əməkdaşlıq potensialının maksimum dərəcədə artırılmasına yönəlib. 2001-ci ilin payızında Əfqanıstan Əl-Qaidənin əsas qoşunlarının itirilməsindən və Taliban rejiminin devrilməsindən sonra bu texnikanın tətbiqi üçün əhəmiyyətli sınaq meydançası rolunu oynadı (Shavandina, 2013: 186-198).

Davamlı Azadlıq Əməliyyatı çərçivəsində, yəni Beynəlxalq Təhlükəsizliyə Yardım Qüvvələrinin nəzarəti altında, cəlb olunmuş dövlətlər əsasən Qərb ölkələrindən ibarət Dövlət Bərpa Qruplarının yaradılmasına başladılar. ABŞ, Böyük Britaniya və Almaniya kimi ölkələr yaxşı müəyyən edilmiş modellər quraraq qabaqcıl rolları öz üzərinə götürdülər (Shavandina, 2013: 186-198).

Bosniya və Herseqovina Avropanın Balkan bölgəsində yerləşən bir ölkədir. Bosniya və Herseqovina hazırda 1992-ci ilin aprelində ABŞ-da 21 noyabr 1995-ci ildə Dayton atəşkəs sazişinin imzalanması ilə nəticələnən hərbi əməliyyatların dayandırılmasından sonra münaqişədən sonrakı yenidənqurma prosesindən keçir. Keçmiş Yuqoslaviya respublikasının müstəqilliyi haqqında referendumdan sonra baş verən döyüşlər həm mülki, həm də hərbi personalı əhatə edən təxminən 100.000 nəfərin ölümü ilə nəticələndi. Bundan əlavə, münaqişə fərdlərin əhəmiyyətli yerdəyişməsinə gətirib çıxardı, təxminən 1,3 milyon insan öz təhlükəsizliyini təmin etmək üçün məcburi köçkünə çevrildi və ya qonşu ölkələrdən sığınacaq axtardı (Filipov, 2006: 60).

Münaqişədən sonra dövlətin bərpası və potensialın gücləndirilməsi prosesi müxtəlif komponentləri – infrastrukturun inkişafı, siyasi və iqtisadi institutların konsolidasiyası, əhaliyə göstərilən sosial xidmətlərin keyfiyyətinin və kəmiyyətinin yüksəldilməsini əhatə edir. Bundan əlavə, hökumət məcburi köçkünlərin və qaçqınların öz mənşə yerlərinə qayıtmasını təşviq etmək məqsədi daşıyan stimulların həyata keçirilməsi yolu ilə iqtisadi artımı stimullaşdırmaq və demoqrafik sabitliyi bərpa etmək üçün söylər göstərmişdir (Murtagh, 2020: 140-158).

Sosialist Federativ Respublikasının müxtəlif sisteminin tədricən partlamasına Sovet İttifaqının dağılması və onun Yuqoslaviyaya dəstəyinin azalması səbəb oldu. 1980-ci illərin sonlarında separatçı və millətçi qrupların meydana çıxması nəticəsində Yuqoslaviyada ideoloji birlikdə tənəzzül yaşandı. Bu, 1990-cı illərin əvvəllərində Xorvatiya və Sloveniyanın sonrakı ayrılmasına səbəb oldu. Bosniya və Herseqovina ərazisində etnik gərginliyin artması yerli hökumətin Yuqoslaviyanın tərkibində qalmaq və ya müstəqil siyasi qurum yaratmaq məsələsini müəyyən etmək üçün referendum keçirməyə başlamasına səbəb oldu. 1992-ci il martın 1-də əhalinin

əhəmiyyətli əksəriyyəti, təxminən 2/3 hissəsi müstəqilliyin olmasına səs verdi. Ümumilikdə 99% seçkidə iştirak qeydə alındı. Qalan hissəsi Əsasən Bosniyalı serblərdən ibarət olan əhali Serb Demokratik Partiyasının (SDS) verdiyi təlimata sadıq qaldı və plebisitdə iştirakdan imtina etdi (Filipov, 2006:).

Səsvermədən sonra rəsmi olaraq Bosniya və Herseqovinanı tərk edən Yuqoslaviya Xalq Ordusu ölkənin şərqini ələ keçirərək mühüm yerlərə nəzarəti ələ keçirib. Bosniya serbləri ərazinin bir hissəsini işğal etdilər və separatçı anklav olan Serb Respublikasını qurdular. Bu müddət ərzində Bosniya və Herseqovina, Bosniya müsəlmanları və xorvatlar arasında üçtərəfli mübarizə gedirdi. BMT Təhlükəsizlik Şurası sülhməramlı qüvvələrin yerləşdirilməsi və humanitar yardımın göstərilməsi ilə bağlı qətnamələr qəbul edərkən və Sarayevonun ətrafındakı ərazilər təhlükəsiz zonalar kimi müəyyən edilərkən döyüşlər davam edirdi. Bosniya serbləri, bosniyalı müsəlmanlar və xorvatlar arasında sülh razılaşması üçün aparılan danışıqlar uğursuzluğa düçar oldu və sülh planı rədd edildi (Filipov, 2006: 60).

Sülh prosesinin ləngiməsi və müharibənin genişlənməsi səbəbindən BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri ilə müdafiə olunan "təhlükəsiz zonalar" yaradıldı. Münaqişə sürətlə pisləşdi və 1995-ci ilin iyulunda Srebrenitsada baş verən dəhşətli qırğın dünyanı şoka saldı. Noyabrda Ohayo ştatının Dayton şəhərində keçirilən sülh danışıqları 1995-ci ilin dekabrında Parisdə bosniya serbləri, bosniyalı müsəlmanlar və xorvatlar tərəfindən imzalanan sülh sazişi ilə nəticələndi.

Bosniya və Herseqovina müstəqil ölkə kimi münaqişədən çıxdıqdan sonra iqtisadi tədbirlər və sosial proqramlar sayəsində cəmiyyətin sürətli bərpasına nail olundu. Bu, sosial və etnik inklüzivliyi təşviq edən güclü iqtisadi siyasət və proqramlar sayəsində mümkün olmuşdur. Səhiyyə və təhsil islahatları ictimai səhiyyə və təhsil sistemlərini əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirmişdir. Dünya Bankının kreditləri və beynəlxalq yardım infrastrukturunu yenidən qurulmasına və səhiyyə işçiləri üçün iş şəraitinin yaxşılaşdırılmasına kömək etmişdir. Bu, əhalinin hər 10 000 nəfərinə düşən daimi həkimlərin sayının artmasına və ictimai səhiyyə xidmətlərinin əhatə dairəsinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Məktəb sistemi də dəyişdi, lakin hələ də əhəmiyyətli problemlər var. Təcavüzkar ərazilərdə məktəblərdə kadr çatışmazlığı, dağılmış infrastruktur və paralel təhsil sistemləri mövcuddur. Bununla belə, gözlənilən təkmilləşdirmələr bu sahədə də uğurludur (Filipov, 2006: 60).

Çətinliklərə baxmayaraq, Bosniya və Herseqovina inkişaf edir, səhiyyə və təhsil sahələrində əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə edib. Bu ölkədə savadlılıq yüksək səviyyədədir və təhsil proqramları insanlara istedadlarını artırmağa kömək edir. Təhsil sahəsində Qərbi Avropa və Amerika Birləşmiş Ştatlarının təcrübələrindən istifadə edilmiş, nəticədə təhsilin təkmilləşdirilməsi olmuşdur. O, iqtisadi və siyasi sabitliyə nail olmaq üçün daxili məsələlərin həllinə kömək edir. Mülayim tərəqqisinə baxmayaraq, bu ölkə problemlə bəlgələrdən yayınmağı bacarmır (Filipov, 2006: 60).

İqtisadiyyatın bərpası və Avropa sistemində inteqrasiya regionda ciddi problemlər yaratmışdır. Cəmiyyət üçün asan və risksiz həll yolu yoxdur. Aşağı faiz dərəcələri iqtisadi siyasətin məqsədi olmalı idi. Avrolaşmaya üstünlük verilməlidir ki, bu da daxili maliyyə islahatları və xarici maliyyə yardımını ilə müşayiət olunmalı idi. Bu çətinliklər mərkəzi bankların əllərini məhdudlaşdırmadan, daha yaxşı iqtisadi siyasətlər tətbiq etməklə və müsbət iqtisadi inkişafı təşviq etməklə həll olunmalı idi (Gligorov, 2021: 70).

Bosniya və Herseqovina hazırda resurslarını ictimai səhiyyə və təhsil sistemlərini təkmilləşdirməyə yönəldir. Bu fəaliyyət beynəlxalq yardım, ictimai inkişaf təşəbbüsləri, infrastrukturun bərpası, səhiyyə və təhsil sektorlarında məqsədyönlü islahatlar, tibbi xidmətlərin inkişafına xüsusi diqqət yetirməklə asanlaşdırılır. Bu, millətin bərpasını asanlaşdırır və siyasi, iqtisadi və sosial tarazlığı gücləndirir (Gligorov, 2021: 70).

2002-ci ildə vətəndaş müharibəsinin başa çatması Anqolanın idarəedici elitasının hakimiyyət üzərində mübahisəsiz səlahiyyət əldə etməsi ilə nəticələndi. Silahlı qarşıdurmalardan məhrum olan bu dövrdə xalq öz söylərini infrastrukturunun yenidən qurulmasına və dövlət idarəçiliyinin genişləndirilməsinə yönəltdi. Əvvəllər onların nəzarətində olan torpaqlar uğurla geri alınaraq dövlətin yurisdiksiyasına qaytarıldı. Həm daxili, həm də xarici mənbələrin dəstəyi ilə MPLA

partiyası infrastrukturun yenidən qurulmasına mühüm əhəmiyyət verdi və bu, partiyanın tibbi elita və dövlət üzərində hakimiyyətin konsolidasiyasına gətirib çıxardı.

Anqola, neft ehtiyatları ilə təmin edilmiş kreditlər hesabına iqtisadi dəstəyini artırdı və bu, Çin ilə diplomatik əlaqələrinin canlanmasına səbəb oldu. Bu kreditlər ölkə daxilində nəqliyyat və infrastruktur təşəbbüslərinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynamışdır. Çinlə yuxarıda qeyd olunan assosiasiya 2019-cu ilə qədər davam etdi və nəticədə ümumi maliyyə resursları və zənginlik əhəmiyyətli dərəcədə artdı. Müharibədən sonrakı dövrdə Anqola infrastrukturunu, o cümlədən nəqliyyat, təhsil, səhiyyə və kommunal xidmətlər kimi bir neçə sektoru yenidən qurmaq üçün geniş səy göstərdi. Bu hərtərəfli təşəbbüs ictimai işlərə, xüsusilə yolların, körpülərin, məktəblərin, xəstəxanaların, eləcə də elektrik və su obyektlərinin inkişafına yönəldilən vəsaitin artırılmasını əhatə edirdi. Dünya bazarında neftin qiymətinin qalxması və neft hasilatının sonrakı artımı bu inkişafın trayektoriyasında mühüm amillər olub. Anqolada müharibədən sonrakı dövr həm iqtisadi, həm də siyasi sahədə əhəmiyyətli irəliləyişlərlə səciyyələnirdi. İnfrastrukturun bərpasında geniş fəaliyyətlər, neftlə dəstəklənən kreditlər və maliyyə yardımı vasitəsilə ilə bu proseslər həyata keçirildi (Wanda, 2023: 25-47).

Beləliklə, müxtəlif ölkələrin post-konflikt ərazilərdə xidmət sahəsinin restrukturizasiya təcrübələri nəzərdən keçirilmiş oldu.

Nəticə

Beləliklə, qaçqınların və məcburi köçkünlərin öz yurdlarına qayıdışının başlanması bir çox hallarda münafişədən sonrakı mərhələnin başlanmasının mühüm göstəricisi kimi çıxış edir. Bu konsepsiya məhdud intensivlikli münafişələr və zəif atəşkəs hallarından tutmuş münafişənin hərtərəfli həllinə qədər münafişədən sonrakı vəziyyətlərin geniş spektrini əhatə edir.

Bölgələrdə silahlı münafişələrin həlli orada yaşayan əhəlinin gələcəyinə mühüm təsir göstərir. Aydın ki, hər bir münafişədən sonrakı vəziyyət onu digərlərindən fərqləndirən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Əfqanıstan, El Salvador, Qvatemala, Ruanda, Anqola, Liberiya, Sierra Leone, Bosniya və Herseqovina, Keçmiş Yuqoslaviya Respublikası, Makedoniya, Kosovo, Serbiya, Monteneqro və başqaları kimi müxtəlif ölkələrdə münafişədən sonrakı dövrləri araşdırarkən Birləşmiş Ştatların Millətlər bu mərhələdə tez-tez rast gəlinən bir sıra çətinlikləri müəyyən ediblər. Bu problemlər əsasən aşağıdakılardır:

- səmərəsiz məhkəmə sistemi;
- polisin münafişəyə cəlb olunması;
- həddən artıq izdihamlı həbsxanalar;
- yerli vətəndaş cəmiyyətinin dağıdılması;
- əhali arasında geniş qorxu;
- resurslara çıxışın məhdudlaşdırılması;
- geniş yayılmış korrupsiya və mütəşəkkil cinayətkarlıq;
- davam edən minalar və əhəmiyyətli silah ehtiyatı təhlükələri və s. daxildir.

Məqalədə qeyd edilən ölkələrin timsalında postkonflikt ərazilərin dirçəldilməsi, göründüyü kimi, müsbət dəyişikliklə nəticələnmişdir. İnanıram ki, qısamüddətli dövrdə işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə bu təcrübələrin tətbiq edilməsi oxşar nəticələrin əldə olunmasına gətirib çıxaracaqdır.

Ədəbiyyat

1. Azizov, A.A. (2021). Investment potential of the territories of Karabakh. Azimuth of Scientific Research: Economics and Management, 10(4(37)), pp.38-41.
2. Muzaffarli, N., (2009). Ismailov E.K. The issue of restoration of post-conflict territories. The Caucasus and Globalization, 3(2(2)), pp.7-28.
3. https://azertag.az/xeber/Postkonflikt_veziiyetlerde_yaranan_problemlerin_helli_Azərbaycan_alimlerinin_qarsisinda_duran_prioritet_vezifelerdendir-2521271
4. Shavandina, I.V., Kutaeva, T.N., Kutaeva, E.A. (2013). Genesis of the socio-economic essence of services. Bulletin of NgiEi, 3(22), pp.186-198.

5. Murtagh, B., Grounds, A., Boland, P., Fox-Rogers, L. (2020). Urban restructuring, social economics and violence after conflict. *The Spatiality of Violence in Post-war Cities*, pp.140-158.
6. Filipov, F. (2006). *Post-conflict peacebuilding: strategies and lessons from Bosnia and Herzegovina, El Salvador and Sierra Leone*. ECLAC, 60 p.
7. Gligorov, V., Kaldor, M., Tsoukalis, L. (1999). *Balkan reconstruction and European integration*. Balkan Observatory Working Papers, 1, 70 p.
8. Wanda, F., Oya, C., Monreal, B. (2023). *Building Angola: A Political Economy of Infrastructure Contractors in Post-War Angola*. *Journal of Southern African Studies*, 49(1), pp.25-47.

Göndərilib: 15.09.2023

Qəbul edilib: 02.11.2023